

methodologie, etymologie — is hij werkzaam geweest, niet baanbrekend, maar samenvattend, systematiserend. Er zijn nu eenmaal perioden waarin men nog eenmaal heel goed achterom moet kijken alvorens aan nieuwe wetenschappelijke avonturen te beginnen. Vossius stond in zijn eigen tijd in het centrum van het wetenschappelijk bedrijf. Rademaker gaat op het wetenschappelijk werk van Vossius nergens erg diep in, maar signaleert wel heel precies en nuchter de betekenis die dit werk heeft gehad en geeft uiteraard alle beschikbare literatuur. Meer kon hij ook niet doen, want er is nog heel weinig detailstudie naar de diverse takken van wetenschap waarover Vossius heeft gepubliceerd, verricht. Vossius stond ook in het centrum van het wetenschappelijk onderwijs, eerst in Dordrecht, daarna in Leiden, tenslotte in Amsterdam. Ook die activiteit wordt breed, maar niet al te diep, uitgemeten. Als docent was niets Vossius te veel; hij heeft zeer velen gestimuleerd en verder geholpen. Zijn sociale en wetenschappelijke netwerken zijn even duizelingwekkend als zijn eigen veelzijdige productiviteit. Dit alles, alsmede zijn familieleven, door reeksen sterfgevallen geteisterd, en ook het theologische en politieke getwist van zijn dagen wordt door Rademaker zeer volledig en toch snel en beknopt (want wat is nu 270 bladzijden tekst voor een zo vol leven?) beschreven. Het boek is 'bestemd voor een wat breder publiek' schrijft de auteur in zijn voorwoord, maar dat betekent niet dat het minder volledig of oppervlakkiger is geworden dan Rademakers proefschrift over Vossius van 1967, of de verbeterde tweede editie in het Engels van 1981. De zeven bijlagen (273-368) bevatten letterlijk alles wat men aan verwijzingen, literatuurlijsten en toelichtingen maar zou kunnen wensen. 'Vossius' leven in vogelvlucht'(16-19), 36 illustraties, inhoudsopgaven van de 21 hoofdstukken en een register maken het boek werkelijk geheel compleet. Ieder hoofdstuk begint met een authentiek stukje (auto)biografie van of over Vossius. En dan is het boek ook nog zeer leesbaar. Deze recensent althans heeft het hele boek in één ruk uitgelezen, zonder zich een moment te vervelen. Rademaker is een heel goed stilist; zijn onnadrukkelijke zinnen worden hier en daar door een enkel geestig bloempje verlucht. Kortom, het brede lezerspubliek zou nu maar eens over zijn vooroordeel tegen de stoffigheid van de wetenschappelijke reus Vossius heen moeten stappen. Voor Latijnse en Griekse geleerdheid hoeft hij niet bang te zijn; alle titels en citaten worden onmiddellijk door Nederlandse vertalingen gevolgd. Hier heb ik ook één puntje van kritiek: het woord *constitutio*, dat een aantal keren in de titels van Vossius' boeken voorkomt, wordt door Rademaker wisselend vertaald als methode (160), structuur (208), opzet (263), maar het goede woord is, denk ik, *systeem*, want van dat Griekse woord is *constitutio* de latijnse vertaling. Zo geeft Hadrianus Junius het ook op in zijn *Nomenclator omnium rerum*.

F. Akkerman

F. P. Wagenaar, *'Dat de regeringe niet en bestaet by het corpus van de magistraet van Den Hage alleen'. De Sociëteit van 's-Gravenhage (1578-1802). Een onderzoek naar bureaucrativering* (Dissertatie Leiden 1997; Hilversum: Verloren, 1999, 365 blz., f69,-, ISBN 90 6550 046 4).

Bureaucrativering is een onderwerp voor de liefhebber. Ook als historisch thema zal het niet gauw een groot publiek aanspreken. Dat maakt het echter niet minder belangrijk als onderwerp van historisch onderzoek. Wie overheid en samenleving tijdens de vroegmoderne tijd wil begrijpen, zal zich namelijk wel moeten verdiepen in de taken, de organisatie en het functioneren van de toenmalige bestuurslichamen. Bureaucrativering speelt daarnaast ook een belang-

rijke rol in de mede door Charles Tilly aangezwengelde discussies over oorlog, fiscaliteit en staatsvorming. Wagenaar haakt in een overzichtelijke inleiding bij dit debat aan, onder andere door het noemen van Daalder's twijfel aan de algemene geldigheid van het dominant *paradigma* dat oorlog belastinghervormingen in de hand werkte en daarmee leidde tot bureaucrativering en staatsvorming. Wagenaar betwijfelt niet zozeer dat de vroegmoderne staten vooral oorlogsmachines waren en dat veranderingen in oorlogsvoering — die altijd meer kosten — samengingen met fiscale innovaties, maar stelt de vraag centraal of een en ander leidde tot bureaucrativering en of bureaucrativering ook kon optreden zonder oorlog als motor. Terecht worden in de inleiding theorieën aangehaald waarin overheidsgroei en bureaucrativering worden beschreven en verklaard zonder de externe factor oorlog en dus andere, soms vooral interne oorzaken hebben.

De Republiek der Verenigde Nederlanden, geboren uit oorlog, geldt bij dit alles als voorbeeld van een staat of statenbond, die weinig dwang behoefde toe te passen om het benodigde geld van de onderdanen te krijgen, op centraal niveau geen omvangrijk ambtenarenapparaat bezat, maar gewestelijk en vooral lokaal wel flinke ambtelijke apparaten kende. Onderzoek naar bureaucrativering op gewestelijk en lokaal niveau is in Nederland evenwel tamelijk zeldzaam. Koopmans beschreef de Staten van Holland en Raadschelders onderzocht vier plaatsen in Noord-Holland. Beide studies verschenen in 1990. Wagenaar heeft om in de gesignaleerde lacune te voorzien bewust voor het lokale niveau gekozen. De inleiding noemt als doel van deze studie '...het ontstaan van de Sociëteit en haar verbazingwekkende taakuitbreiding te beschrijven en te verklaren'. Daarbij moet ook worden gekeken naar de '...toename van de 'bureaucratiseringsgraad' ofwel het 'bureaucratisch gehalte' van de Sociëteit'. De haken om de termen bureaucratiseringsgraad en bureaucratisch gehalte geven al aan dat deze begrippen voor velerlei uitleg vatbaar zijn. Wagenaar kiest voor Max Weber's befaamde ideaaltipe van een bureaucratistische organisatie met zeventien kenmerken, zoals: continue bestuurswerkzaamheid, formele regels en procedures, vaste, gespecialiseerde en hiërarchisch geordende ambten, aanstelling zonder eigendomsrecht op het ambt, ambtsvervulling door individuele, benoemde en deskundige functionarissen voor wie het ambt het hoofdberoep vormt.

Met de keuze voor Den Haag heeft de auteur het zich overigens niet gemakkelijk gemaakt. Het dorp Den Haag kende een bijzondere bestuursstructuur die sterk afweek van die in de Hollandse steden. De Sociëteit was in 1587, toen de Opstand steeds meer geld vroeg, opgericht als orgaan om belasting te innen door vier colleges (Hoge Raad, Hof van Holland, Grafelijkheids Rekenkamer en de magistraat van Den Haag), die elkaar voortdurend de macht betwisten. Het takenpakket van de Sociëteit groeide echter snel en omvatte op den duur veel meer dan enkel belastingheffing. Die uitbreiding met nieuwe overheidstaken werd overigens, zo luidt de conclusie van hoofdstuk vijf, in het geheel niet door oorlog of fiscale innovatie veroorzaakt. Waarschijnlijk had de afwijkende situatie minder invloed op de dagelijkse (ambtelijke) praktijk maar wel op beslissingsbevoegdheden en bestuurlijke verantwoordelijkheden. Ideaaltypisch had de keuze mijns inziens beter op een andere plaats kunnen vallen, ook al wijst Wagenaar verschillende keren op de overeenkomsten tussen Raadschelders' bevindingen met betrekking tot Alkmaar, Zaandam, Beverwijk en Purmerend, en de uitkomsten van het Haagse onderzoek.

De eerste vijf hoofdstukken waarin Den Haag, de Haagse bestuursstructuur, de Sociëteit, de door de Sociëteit geheven belastingen, en haar overige taken worden beschreven, nemen ongeveer de helft van het boek in beslag. De lezer krijgt zo een goed en soms zeer gedetailleerd beeld van de context waarin eventuele bureaucrativering moet worden geplaatst. Het feitelijk onderzoek daarnaar vormt het centrale thema van de hoofdstukken zes, zeven en acht. Hierin

worden eerst het ambtelijk apparaat, de positie van de functionarissen en het politieke bestuur van de Sociëteit nader beschreven en geanalyseerd. Daarbij duiken een enkele keer wel erg modern aandoende benamingen als 'technische diensthoofden' op. Vervolgens worden organisatie, taken en taakuitvoering systematisch getoetst aan Weber's bureaucratische kenmerken. Wagenaar concludeert dat de taakuitbreiding van de Sociëteit niet heeft geleid tot een sterke groei van het ambtelijk apparaat, omdat veel taken werden uitbesteed aan particuliere ondernemers en ambtenaren, en beampten indien nodig werden geleend van andere instellingen, wat overigens de doelmatigheid van de organisatie niet negatief beïnvloedde. Verwarrend is daarbij dat hoofdstuk 6 eindigt met de conclusie dat 'het bureaucratisch gehalte van de organisatie van de Sociëteit beperkt' was, terwijl de eerste zin van het volgende hoofdstuk en de slotconclusie stellen dat de organisatie een 'aardig hoog' bureaucratisch gehalte had. Dat laatste geldt niet voor de positie, rechten en plichten van de functionarissen van de Sociëteit. Terecht concludeert Wagenaar dat die zich slechts langzaam ontwikkelden in ideaaltypische bureaucratische richting. Voor de ontwikkelingen onder de politieke bestuurders acht de auteur het predikaat professionalisering of specialisatie geschikter dan bureaucratisering. De heren regenten werden meer en meer beroepsbestuurders en niet zozeer bureaucraten. Wat overigens niet betekende dat zij er'dus min of meer van moesten kunnen leven' zoals Wagenaar in navolging van Price beweert.

De verdiensten van dit boek wegen echter ruimschoots op tegen de kritiekpunten. Met de auteur hoop ik dat dit nog weinig bekende terrein op korte termijn verder wordt geëxploreerd.

Joop de Jong

A. Duyck, *De slag bij Nieuwpoort. Journaal van de tocht naar Vlaanderen in 1600*, V. Roeper, W. Uitterhoeve, ed. (Nijmegen: SUN, 2000, 103 blz., ISBN 90 6168 965 1); L. Dorsman, *1600: slag bij Nieuwpoort* (Verloren verleden. Gedenkwaardige momenten en figuren uit de vaderlandse geschiedenis X; Hilversum: Verloren, 2000, 88 blz., ISBN 90 6550 451 6); K. Zandvliet, e. a., ed., *Maurits prins van Oranje. Catalogus Rijksmuseum Amsterdam* (Zwolle: Waanders, Amsterdam: Rijksmuseum, 2000, 507 blz., ISBN 90 400 9497 7); A.Th. van Deursen, *Maurits van Nassau 1567-1625. De winnaar die faalde* (Amsterdam: Bert Bakker, 2000, 332 blz., ISBN 90 351 2284 4).

Eindelijk een ambtenaar die kan schrijven. Anthonis (of Anthonie) Duyck (ca. 1560-1629), advocaat-fiscaal van de Raad van State, schreef een dik 'Journael van 't gene daegelykz gepasseert is in den oorloghe der Staeten-Generael tegen de Spangiaerden ende andere vianden vande Vereenichde Nederlanden (1591-1602)'. Daaronder vallen de grote veldtochten van Maurits, onder andere die naar Vlaanderen tijdens welke de slag bij Nieuwpoort plaatsvond. Fruin noemde Duyck al de man 'die alles zag en alles hoorde' en achtte hem betrouwbaar en redelijk objectief, omdat hij wel overal bij was geweest maar geen directe verantwoordelijkheid had gedragen. Alles wat hij in die zomer van 1600 bij Nieuwpoort zag en hoorde, schreef hij per dag op volgens een vast stramien. Eerst het weer: aanvankelijk dagenlang mooi, daarna wisselvallig met af en toe zware regens, dan weer heet zomerweer, ten slotte, toen het Staatse leger was ingescheept voor de terugtocht, werd het buig maar wel met goede wind. Dan worden de oorlogshandelingen beschreven. Hierin toont Duyck zijn gaven. Hij is goed in schilderingen van het krijgsgewoel en biedt een koele beoordeling van militaire acties die bij Nieuwpoort een met veel bloed betaalde overwinning opgeleverd hadden. Vibeke Roeper vertaalde